

СОЦІАЛЬНІ ГУРТОЖИТКИ ДЛЯ ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РОБОТИ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті проаналізовано сучасні тенденції щодо стану дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено проблематику випускників інтернатних закладів, описано діяльність соціального гуртожитку, який діє на базі БФ “Асперн” в Україні.

Ключові слова: сучасні тенденції щодо стану дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проблематика випускників інтернатних закладів, соціальний гуртожиток, діти-сироти, діти та молодь, добровільна активність, недержавні організації соціальної сфери, БФ “Асперн”.

Кожна дитина потребує любові, підтримки та взаєморозуміння зі своїми батьками на шляху самостійного життя й розвитку. Якщо з певних причин діти втрачають своїх батьків, то державні органи опіки та піклування повинні подбати про створення належних умов для їх виховання.

За аналітичними даними Державного інституту молодіжної та соціальної політики, на початок 2012 р. майже 96 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, були позбавлені захисту та підтримки батьків.¹

Найбільш поширеною формою виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, продовжує бути опіка та піклування. Так, за даними Державної служби статистики України, під опікою та піклуванням громадян у 2011 р. перебувало 63 355 дітей, що становить 66% від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, тоді як у 2010 р. таких дітей було 64,3%. Ще 10,4% від загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховується в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

Решта дітей залежно від стану здоров'я виховуються в інтернатних закладах, які підпорядковані кільком міністерствам: Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству соціальної політики. Якщо дитина спроможна до навчання та самостійного розвитку, то її направляють до інтернатних закладів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Протягом п'яти останніх років спостерігається позитивна тенденція до зменшення кількості вихованців інтернатних закладів, але все ще трапляються випадки негативної практики, коли батьки свідомо йдуть на влаштування дітей у ці заклади як спосіб подолання бідності та складних життєвих обставин.² Особ-

¹ Надані в Державній доповіді про становище дітей в Україні (за підсумками 2011 р.).

² Виступ Уповноваженого Президента України з прав дитини на нараді щодо соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка проводилась Міністерством освіти і науки, молоді та спорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/22919.html>.

3 © Романова Н.Ф., Кошіль В.І., 2013

ливо це стосується малозабезпечених сімей, де батьки через власну неспроможність не здатні задовольнити базові потреби своїх дітей через бідність, безробіття чи стан здоров'я.

Загалом, на кінець 2011 р. в інтернатних закладах цього міністерства у 104 дитячих будинках перебувало 2914 дітей, а в 72 школах-інтернатах – 7019 дітей цієї категорії. Аналіз складу вихованців свідчить, що 5,9% – діти від 3 або 4 років та старші, 70,7% – діти від 7 до 15 років, ще 23,4% – діти віком від 16 до 18 років. Після закінчення інтернатних закладів більше ніж 90% дітей вступають до освітніх закладів різного рівня акредитації для здобуття професійної освіти. Саме в цей час вони переживають складний етап адаптації та соціалізації й потребують соціального супроводу відповідних соціальних служб.

Асоціація “Амічі деї Бамбіні” у 2010 р. на першому етапі проекту “Консолідація неурядових організацій та місцевих органів влади в Молдові та Україні для сприяння соціальної інтеграції випускників закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” провела оцінювання якості надання соціальних послуг на користь випускників інтернатних закладів. Дослідники (Н. Романова та Д. Степанченко) зазначили, що соціальний супровід вихованців інтернатних закладів на час вступу до освітніх закладів покладено на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, але за умови їх особистого звернення або звернення від навчального закладу, до якого молода людина вступила на навчання. Опитані випускники інтернатних закладів вказали на те, що за власної ініціативи до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та служб у справах дітей вони, як правило, по допомогу не звертаються. Тому, якщо випускник інтернатного закладу з різних причин опиняється на вулиці (відрахований із навчального закладу, вийшов з інтернатного закладу після досягнення повноліття, ніде не працює тощо), то він практично випадає із діючої системи соціального захисту через низьку поінформованість щодо роботи соціальних служб чи інших закладів й організацій, які працюють у цій сфері [1].

На думку багатьох дослідників, серед яких Н. Авдєєва, Г. Бєвз, Л. Галігузова, Я. Гошовський, Т. Гуськова, І. Дубровіна, М. Лісіна, С. Мещерякова, В. Мухіна, І. Пеша, А. Прихожан, А. Рузьська, Є. Смірнова, Є. Стребелева, Н. Толстих, умови життя й виховання в закладі закритого типу та відсутність дитячо-батьківських стосунків деструктивно впливають на особистісний розвиток дітей-сиріт. У них часто спостерігається знижений загальний психічний тонус, порушення процесів саморегуляції, домінування пасивності в різних видах діяльності, недостатня здатність до співчуття, імпульсивність у поведінці, знижена (порівняно з однолітками із сім'ї) емоційна регуляція та емоційно-пізнавальна взаємодія.

Найбільшим недоліком інтернатної системи є те, що в процесі перебування в інтернатних закладах відбувається певна ізоляція дітей від соціального оточення, що обмежує їхні адаптаційні можливості на час досягнення повноліття в процесі розбудови самостійного життя.

Окремою і не менш важливою проблемою для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається забезпечення житлом після досягнення ними свого повноліття. Так, за даними Міністерства соціальної політики України, у 2011 р. повноліття досягли 12 927 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з яких близько 64% мають власне житло (з них майже 5% у непридатному для проживання стані), 21% перебувають на квартирному

обліку, 15% потребують взяття на квартирний облік. Для вирішення цієї житлової проблеми обласні державні адміністрації розробляють регіональні програми на 2013–2015 рр. із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа (відповідно до Указу Президента України “Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні” від 16.12.2011 р. № 1163/2011).

Разом з тим з метою забезпечення тимчасовим житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і створення умов для підготовки до самостійного життя у країні працює мережа соціальних гуртожитків. За даними обласних центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, у 2011 р. функціонувало 19 соціальних гуртожитків, у яких переважну більшість (86%) становили особи віком від 18 до 23 років і лише 14% – віком від 15 до 18 років.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток”, соціальний гуртожиток є закладом для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя [8, с. 44–47].

Одним із партнерів держави в процесі розвитку мережі соціальних гуртожитків для підтримки випускників інтернатних закладів та інших дітей вразливих категорій є організації громадського сектору. Слід зазначити, що питання розвитку неурядових організацій¹ та їх діяльності вивчає багато дослідників, а саме: О. Аверіна, О. Айвазовська, К. Бугайчук, С. Воронова, М. Головатий, О. Задоянчук, О. Карчевська, В. Кафарський, А. Корецька, А. Крупник, Я. Лепетун, М. Менджул, Є. Мендусь, В. Нікіфоров, О. Орловський, С. Рева, Л. Сідельнік, М. Томенко та ін.

Серед дослідників, які вивчали діяльність громадських організацій, що працюють у соціальній сфері, та визначали їх роль у соціальному обслуговуванні населення, слід назвати О. Васильченко, Н. Кабаченко, Р. Кравченко, І. Миговича, В. Полтавця, Т. Семигіню, О. Сидоренко [10, с. 130–144].

Втім, аналіз наукової літератури цієї тематики свідчить, що дослідники зосереджують свою увагу переважно на головних суб’єктах вироблення державної політики – органах влади, тобто тих, хто безпосередньо несе відповідальність за розробку та впровадження політики розвитку “третього сектору”, а не самих НУО.

Дослідження впливу соціального середовища на вихованців гуртожитків описано в наукових працях Н. Бондаренка, Л. Буєвої, М. Іващенко, А. Капської, Л. Карнаух, Т. Кравченко, Л. Коваль, Л. Коган, В. Нікітіна, В. Пічі, Ю. Пічі, С. Савченка, В. Сапогова, С. Шашенко, В. Шинкарука, Ю. Удовенко, Н. Хоми та ін.

Про подолання дитячої бездоглядності йдеться в працях А. Плешакова; у дослідженнях Т. Федорченко описано шляхи подолання агресивності як засобу профілактики дитячої бездоглядності; про сучасні проблеми дитячої бездоглядності в Україні та шляхи їх вирішення зазначено в публікаціях В. Оржеховської;

¹ Скорочено – НУО.

перспективну модель роботи Центру профілактики та соціально-психологічної реабілітації для дітей вулиці описано в дослідженнях Л. Завацької та Л. Рень [5, с. 61].

А. Булда, І. Смагін, Т. Смагіна, О. Субіна висвітлюють проблеми правового захисту дитинства та нормативного забезпечення прав дитини в Україні. Про роботу соціального педагога разом з іншими співробітниками соціального гуртожитку йдеться у дослідженнях М. Соляник [11, с. 223–226].

Водночас недостатньо висвітленою залишається участь організацій громадського сектору на всіх етапах створення та розвитку соціальних гуртожитків, що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати діяльність соціальних гуртожитків, які створені на базі недержавних організацій для підтримки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та інших вразливих категорій молоді.

Без активної участі недержавних організацій держава не може самостійно вирішувати проблеми дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки та піклування. Однією з перших громадських організацій, яка розпочала роботу зі створення соціальних гуртожитків ще у 2006 р., стала Благодійна організація “Фонд “Асперн”.

За підтримки Дарницької районної у м. Києві державної адміністрації для тимчасового проживання була відкрита районна програма Соціальний гуртожиток “Дім на половині дороги” у приміщенні школи-інтернату для дітей сиріт № 12. Цей соціальний гуртожиток, на відміну від аналогічних в Україні, був розрахований не на 30, а на 12 місць, що надало можливість створити для його мешканців умови, максимально наближені до домашніх.

У гуртожитку створено всі умови для навчання, тимчасового проживання та відпочинку молоді. Затишні приміщення обладнані кухнею, тренажерами та м’якими меблями в кімнаті відпочинку, існує бібліотечний куточок. Кімнати для проживання розраховані на 2–4 особи, у кожній кімнаті – сучасні меблі, на кухні – сучасна побутова техніка.

Головною метою функціонування соціального гуртожитку є надання тимчасового місця проживання дітям-сиротам, які закінчили інтернатний заклад, або молодим людям, які не мають ніякого місця проживання.

Мешканці гуртожитку отримують соціально-побутові послуги: забезпечуються необхідними для нормального життя речами, гігієнічними та мийними засобами. Для мешканців постійно організуються екскурсії, відвідування театрів, виставок, музеїв тощо. Влітку працює програма “Оздоровлення дітей”.

У соціальному гуртожитку процес соціальної адаптації випускників інтернатних закладів та послідовне входження в соціальне середовище супроводжується відмежуванням від інтернатно-колективної групи до моменту прийняття самого себе як окремої особистості у світі, який починає його оточувати. Також відбувається нова взаємодія з величезною кількістю різних ситуацій, що починають впливати на його світосприйняття.

Особливістю роботи гуртожитку є формування в його мешканців навичок побутового самообслуговування, залучення їх до різноманітних соціальних програм, працевлаштування та навчання. Входження молодого людини, випускника інтернатного закладу, у нове соціальне середовище є складним і протипатернали-

стичним процесом. Аби цей процес був успішним, кожен мешканець гуртожитку перебуває під соціальним супроводом [9].

Діяльність соціального гуртожитку регламентована програмою, розроблено на основі програми “Самостійна особистість”, що була запропонована колегами “Дому на половині дороги” із м. Праги (Чеська Республіка). Однією з умов ефективності виконання програми є включення чотирьох складових для соціальної адаптації та підготовки до самостійного життя, інтеграції в соціум випускників інтернатного закладу, зокрема:

а) соціально-педагогічна, психологічна: оцінювання ступеня й спрямованості впливів умов попереднього життя в інтернаті, соціуму, кола спілкування, сімейно-сусідської общини після інтернатного життя на окрему дитину; надання консультацій з питань психічного здоров'я, поліпшення взаємин із соціальним середовищем, застосування психодіагностики для вивчення соціально-психологічних характеристик особистості та проведення психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад; організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної й професійної діяльності;

б) соціально-медична: вивчення медико-психологічних та вікових особливостей дитини, проведення консультацій щодо збереження та підтримки здоров'я, профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів; здорового способу життя, підтримка розвитку дитячих та молодіжних ініціатив;

в) інформаційна: врахування побудови професійних взаємодій з дитиною; виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб дітей; пошук роботи; сприяння у працевлаштуванні, її професійній орієнтації; надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); організація дозвіллевої діяльності; поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про соціально-правовий захист дітей пільгових категорій та види соціальних послуг, захист інтересів і прав особистості;

г) індивідуальна: виявлення індивідуальних проблем дітей.

Відповідно до вищевикладених складових у соціальному гуртожитку проводиться робота щодо індивідуального планування подальшого життя його мешканців. Враховуються проблеми, вирішення яких сприятиме поверненню випускників інтернатних закладів до нормального, повноцінного життя у суспільстві, часто потрібна допомога в пошуку житла, працевлаштуванні, вирішенні сімейних проблем, професійному навчанні тощо. Молода людина не завжди може висловитися, але вона може передати своєю поведінкою свій внутрішній стан: недовіру, агресію, брак любові, неможливість відстоювати свої власні права та інтереси, відчай, тривогу, біль, депресію. І цей стан дитини педагогічний колектив соціального гуртожитку поступово змінює, що сприяє збереженню цілісності та ідентичності її особистості [9].

Загалом, Програма “Самостійна особистість” у соціальному гуртожитку “Дім на половині дороги” БФ “Асперн” побудована таким чином, що соціальний працівник та інші спеціалісти допомагають мешканцям самостійно досягати поставлених цілей. Для цього спеціалістами застосовуються різні форми роботи:

I. Фінансова незалежність. Мета: надати допомогу мешканцю щодо визначення майбутньої професії; стимулювати до чесного заробітку, допомогати у працевлаштуванні; навчати розумно використовувати свої фінанси, заощаджува-

ти; навчитися оформлювати необхідну документацію при влаштуванні на роботу.

II. Власне житло. Мета: надавати інформацію про права на належну державну допомогу; надавати допомогу в отриманні власного житла, оформленні відповідної документації та в оренді житла; інформувати про умови складання договору оренди житла та правила проживання в орендованому приміщенні; допомогати у вирішенні спірних питань з приводу поділу житла.

III. Здоровий спосіб життя. Мета: навчити мешканців проводити щоденні гігієнічні процедури; прищепити інтерес до особистого зовнішнього вигляду; просвітити щодо хвороб, медичних препаратів, надання першої медичної допомоги при різноманітних хворобах та навчити викликати швидко медичну допомогу; сформувати особисту відповідальність за власне життя.

IV. Міжособистісні стосунки. Мета: сформувати в мешканців культуру спілкування; навчити основних правил етикету; виробити соціальні вміння й навички, необхідні як для вирішення наявних проблем у спілкуванні, так і для запобігання їх появи; надавати допомоги у взаємодії з оточенням, підтримуючи або змінюючи його зв'язки; надавати допомогу в зміні когнітивних (пізнавальних) процесів і тим самим подоланні емоційних та поведінкових проблем; сприяти реадaptaції в змінному соціумі за допомогою зростання рівня самостійності; сформувати потребу в саморозвитку, самоствердженні, самореабілітації, самореалізації; сформувати моральну свідомість, моральні якості, відповідальну поведінку.

Для випускників інтернату при БФ "Асперн" працює спеціальна програма підтримки, що включає заняття в малих групах, індивідуальні консультації й спеціальні лекційні курси, а також участь у робочих заходах програми, випускних і ювілейних святкуваннях тощо. Для мешканців силами Фонду "Асперн" організовані майстерні (з ремонту взуття, швацька та дизайнерська майстерня, перукарня), які дають змогу більш ґрунтовно ознайомитися з різними професіями. У найближчих планах – відкриття відділення центру матері та дитини для одиноких матерів із числа дітей-сиріт, які не мають власного житла, та для жінок з дітьми, які постраждали від насилля в сім'ї [9].

Загалом проведений аналіз діяльності БФ "Асперн" свідчить, що недержавні установи у сфері соціального захисту дітей та молоді вразливих категорій спроможні надавати професійну підтримку для адаптації та соціалізації. Разом з тим виникають проблеми, пов'язані з фінансовою нестабільністю через відсутність соціального замовлення з боку держави.

Наразі створення соціальних гуртожитків за підтримки недержавних організацій дає змогу забезпечувати виконання державних завдань щодо подолання наслідків сімейного неблагополуччя, безпритульності, бездоглядності, жебрацтва, соціального сирітства, насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми; профілактики правопорушень і злочинності серед неповнолітніх дітей та молоді; протидії руйнації моральних і духовних цінностей, алкогольної та наркотичної залежності.

Загалом ця тематика вимагає більш широкого дослідження, а саме необхідно: а) розробити та запровадити модель роботи недержавної установи соціального захисту для вразливих категорій населення; б) дослідити новітні технології роботи неприбуткових об'єднань, які працюють у сфері соціального захисту

дітей та молоді з числа вразливих категорій; в) організувати підготовку спеціалістів з питань роботи в недержавних установах у сфері соціального захисту дітей та молоді з числа вразливих категорій. Іншим важливим питанням для подальшого дослідження є вивчення про вплив соціального середовища на вихованців соціальних гуртожитків та їх соціальну адаптацію.

Список використаної літератури

1. Випускники інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: можливості, потреби, проблеми/результати дослідження становища випускників інтернатних закладів реалізованого “АіБі – Асоціацією Амічі деі Бамбіні” в Україні та Молдові / Джуліано Патерніні, Наталія Романова, Дарина Степанченко та ін., МФБ “Друзі дітей в Україні”. – К., 2011. – 33 с.
2. Громадські організації в структурі соціального діалогу / П. Манжола, Ю. Опалько ; гол. ред. В.А. Захарова // Соціальна політика: проблеми, коментарі, відповіді. – К. : Медія міст груп. – 2009. – № 8 (30). – С. 9.
3. Закон України “Про житловий фонд соціального призначення” від 12.01.2006 р. № 3334-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 19–20. – С. 720–735.
4. Законодавство України про соціальне забезпечення // Бюлетень законодавства і юридичної практики в Україні. – 2004. – № 10. – 432 с.
5. Завацька Л.М. Перспективна модель Центру профілактики та соціально-психологічної реабілітації для дітей вулиці / Л.М. Завацька, Л.В. Рень // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково-методичний журнал. – К. – 2009. – № 1. – С. 61.
6. Наказ Державної соціальної служби для сім’ї, дітей та молоді від 26.11.07 р. № 61 “Про затвердження Інструкції з обліку роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також особами з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, які перебувають у соціальних гуртожитках” / Організаційно-методичне забезпечення діяльності закладів соціального обслуговування. – Соц. гуртожиток // Інформація і право. – 2007. – № 4.– С. 113–145.
7. Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / за заг. ред. О. Карагоніної. – К., 2006. – 131 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток” від 08.09.2005 р. № 878 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16. – С. 44–47.
9. Порядок організації діяльності щодо виконання програми “Соціальний гуртожиток “Дім на половині дороги” у Дарницькому районі м. Києва на 2007–2016 рр., затвердженої рішенням Дарницької районної в місті Києві ради від 28.03.2007 р. № 1.
10. Кравченко Р. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери / Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко // Соціальна робота в Україні: перші кроки / ред. В. Полтавець. – К. : КМ Academia. – 2000. – С. 130–144.
11. Соляник М.Г. Особливості роботи соціального педагога в соціальному гуртожитку / М.Г. Соляник // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5. – Ч. II. – С. 223–226.
12. Закон України “Про благодійництво та благодійні організації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Закон України “Про громадські об’єднання” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

14. Закон України “Про об’єднання громадян” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

15. Черкашина Т.О. Недержавні громадські організації як суб’єкт надання соціальної допомоги населенню [Електронний ресурс] / Т.О. Черкашина. – Режим доступу: visnyk-ppsp.kpi.ua.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013.

Романова Н.Ф., Кошель В.И. Социальные общежития для выпускников интернатных учреждений как важная составляющая работы негосударственных организаций социальной сферы

В статье проанализированы современные тенденции, касающиеся детей-сирот и детей, лишенных родительского попечительства; определена проблема выпускников интернатных учреждений; описана деятельность социального общежития, который действует на базе БФ “Асперн” в Украине.

Ключевые слова: *современные тенденции, касающиеся детей-сирот и детей, лишенных родительского попечительства, проблематика выпускников интернатных учреждений, социальное общежитие, дети-сироты, дети и молодежь, добровольная активность, неправительственные организации социальной сферы, БФ “Асперн”.*

Romanova N., Coshel V. Social hostel for graduates of boarding schools as an important part of non-governmental organizations of the social sphere

In the article were analysed there are modern tendencies, to describe children-orphan and children, strip of parents the guardianship, determined the problem of graduating students is boarding-school, described the activity of social dormitory, which put into practice on a base CF “Aspern” in Ukraine.

Key words: *modern tendencies, to describe children-orphan and children, strip of parents the guardianship, the problem of graduating students is boarding-school, the social dormitory, children-orphan, children and youth, voluntary activity, Non-government organisations at the social sphere, CF “Aspern”.*